

Universitetsdemokrati

Universitetslektor Birger Hagård, Linköping, redogör i denna artikel för riktlinjerna för försöksverksamheten med universitetsdemokrati. Det var ett psykologiskt missgrepp av universitetskanslersämbetet att dirigera försöksverksamheten så starkt som man gjort, menar förf. Skall överhuvud de nya samverkansformerna få någon verklig mening, måste också en decentralisering av beslutsfattandet ske i så stor omfattning som möjligt. Om inte de medagerande, universitetslärare och studenter, får något att besluta om, förlorar de lätt intresset.

Med studentoroligheterna ute i Europa som bakgrund gjordes också från vänsterextremistiskt studenthåll vissa försök i Sverige att hetsa upp stämningen bland studenterna under förra våren. Särskilt uppmärksammades den s. k. kårhusockupationen. Rop höjdes på "studentmakt" och det var inte utan att många universitetslärare i sitt stilla sinne började undra, om det inte också borde bli aktuellt med en smula "läramakt". I Sverige kom aktiviteten från de mera måttfulla att i första hand inriktas mot UKAS och därmed också mot de alltsedan UKÄ:s (universitetskanslersämbetets) tillkomst tilltagande försöken till centralistisk byråkratisk styrning av våra universitet och högskolor. I motståndet mot den administrativa produkten rådde stor enighet mellan lärare och studenter.

Uppenbarligen inträdde på detta stadium en viss betänksamhet hos de ansvariga politiska myndigheterna. Hrr Palme och Moberg beslöt att försöka mota Olle i grind. Redan på sommaren 1968 gav regeringen i uppdrag åt UKÄ att som det hette "besluta om försöksverksamhet med olika former för samarbete mellan studerande, lärare och övrig personal vid universitet och högskolor under budgetåren 1968/69 och 1969/70". Och kort därefter var det dags att lägga det så hårt kritiserade UKAS åt sidan. Detta förslag hade redan blivit uppmjukat av UKÄ, och därefter mildrades MJUKAS av hrr Palme och Moberg ytterligare till PUKAS, det i jäm-

förelse med ursprungsprodukten betydligt mindre otympliga men likväl långt ifrån ideala förslag, som kommer att reglera den högre undervisningen under i vart fall den närmaste framtiden. Det hedrar emellertid de ansvariga, att de visade stor lyhördhet för den kritik, som riktats från olika håll, även om misstanken att det förestående valet i någon mån bidrog till medgörligheten inte alldeles får uteslutas.

Diskussionen hösten 1968

UKÄ anmodade i september 1968 konsistorierna att "inom ramen för gällande befogenheter" vidtagna åtgärder för en "ytterligare demokratisering av universitetsmiljön". Efter att ha hört studenter, lärare och övrig personal skulle konsistorierna den 1 november inkomma med förslag till UKÄ. Detta ledde till otaliga sammanträden under hösten mellan lärare och studenter på de olika institutionerna landet runt. Det torde nog kunna påstås, att man på många håll till och med visade en betydande grad av entusiasm inför uppgiften. Studenterna såg självfallet en möjlighet till vidgat inflytande, även om det samtidigt skall betonas, att det ingalunda var fråga om någon egentlig omvälvning. Studenterna hade redan tidigare varit representerade i institutionskollegierna; enligt universitetsstadgan skulle i dessa finnas två studentrepresentanter. Och min egen erfarenhet har varit, att studentrepresentanternas synpunkter i den institution, dät jag ingår, aldrig nå-

gonsin hade några besvärligheter med att vinna gehör för sina propåer. Jag kan överhuvudtaget inte minnas, att ett studentförslag någonsin ställts under omröstning. Däremot har det uppenbarligen varit svårt för två av studentkåren utsedda representanter att effektivt kommunicera med de mer än tusen studenter, som det i detta fall varit fråga om. I det hänseendet var reformer tveklöst av behovet påkallade. Även på lärarhåll ställde man sig övervägande positiv till en nyordning. Inom flertalet institutioner torde man aldrig ha haft någon känsla av motsättningar mellan lärare och studenter; snarare fick man kanske det intrycket, att det nu måhända skulle ges ökade möjligheter att tillsammans hävda de gemensamma intressena mot en alltmera betungande centralism. Eller, som det någon gång uttryckts: "universitetslärarna har alls ingenting emot att dela med sig av de befogenheter som de inte har". Underförstått var dock hela tiden, att centraliseringstendenserna skulle brytas och att det skulle bli större möjlighet att på den lokala nivån träffa beslut i betydelsefulla frågor. På det hela taget torde man å ömse håll ha varit positiv. Man hoppades, att de förslag till förbättrade samarbetsförhållanden, som utarbetades på olika institutioner skulle vinna UKÄ:s bifall. Det var ju fråga om experiment, och institutionerna är nu en gång för alla inte stöpta i samma form. Antalet studenter kan variera från några tiotal till ett par tusen eller däromkring,

och givetvis har de olika prefekternas personliga relationer till andra lärare och till studenterna satt sin prägel. Det var således helt otänkbart att göra upp en mall, gemensam för alla institutioner.

UKÄ dirigerar

Om man hoppats på en vildvuxen experimentflora för att i varje särskilt fall komma fram till de bästa samverkansformerna, hade man dock misstagit sig grundligt. Sedan de olika institutionerna via konsistorierna framlagt sina synpunkter utfärdade UKÄ i början av februari instruktioner om hur samverkan skall gå till. Utan vidare resonemang föreskrevs det, att försöksdemokratiseringen skulle hålla sig helt inom av ämbetet uppdragna riktlinjer. Fyra olika modeller skall prövas, och institutionerna får ingalunda själva välja vilken modell som passar bäst. Inom 62 institutioner skall försöksverksamhet äga rum och varje institution har fått sin modell tilldelad så när som på ett enda undantag, institutionen för statskunskap vid Stockholms universitet. Denna institution har ensam fått chansen att under försökstiden tillämpa det system, som institutionens kollegium självt föreslagit. Det förvånar inte, att UKÄ:s dirigeringslusta blivit för mycket också för vissa ledamöter inom UKÄ:s styrelse. I mitten av mars avsåg sig tre ledamöter uppdraget. Helt naturligt betonar de, att deras avsägelse inte har med meningsmotsättningar inom styrelsen att göra. En av dem har emellertid efter sin

avsägelse riktat en skrivelse till samtliga ledamöter i styrelsen, där han konstaterar att riktlinjerna för försöksverksamhet med universitetsdemokrati ”i det väsentliga står i uppenbar motsats till vad som förutsattes vid styrelsens sammanträde” (den 14 januari). Inlagan av direktör Lars Brising kritiserar, att UKÄ föreskrivit att en viss modell för försöksverksamhet skall användas vid vederbörande institution utan hänsyn ens till konsistoriets uppfattning. Herr Brising uppfattar detta som en kategorisk föreskrift i strid med såväl regeringens som UKÄ:s tidigare beslut.

Man kan fråga sig vad som egentligen legat bakom UKÄ:s likriktningsbeslut. Sannolikt får man svaret i UKÄ:s egen skrivelse, där det heter: ”Av central betydelse för att försöksverksamheten skall ge det eftersträfvade underlaget är att dess resultat kan utvärderas på ett tillfredsställande sätt. Formerna härför övervägs inom UKÄ med anlitande av särskild expertis.” För att rätt kunna utvärdera resultatet av försöksverksamheten är det alltså nödvändigt att begränsa experimenten till fyra modeller med institutionens för statskunskap i Stockholm som en femte. Givetvis kan detta arbete rätt länge sysselsätta statsvetare, kanske lika länge som försöksverksamheten. Må det dock förlåtas, om man skänker dem som skall syssla med jobbet en medlidsam tanke. Trots allt är det rätt längesedan man inom statskunskapen övergav den rätt fruktlösa komparationen: vad är demokra-

tiskt, mera demokratiskt, mest demokratiskt? Onekligen skall det bli intressant att ta del av UKÄ:s anvisningar för hur utvärderingen skall ske. Man understryker starkt vikten av att berörda myndigheter ägnar uppmärksamhet åt att underlätta utvärderingen och övervakar att anvisningarna härför "iakttas i berörda organ".

De fyra modellerna

Vad gäller den lokala handläggningen av universitetsdemokratien skall det vid varje universitet finnas en s. k. samrådsnämnd, som skall bestå av nio ledamöter — tre utsedda av vardera konsistoriet, företagsnämndens personalrepresentanter och studentkåren.

De fyra standardmodellerna för försöksverksamheten ser ut på följande sätt.

1. Det beslutande organet, som kallas *institutionsnämnd för utbildningsfrågor*, äger enbart kompetens beträffande frågor, som rör utbildningens innehåll och organisation.

2. En *institutionsnämnd* beslutar förutom i utbildningsfrågor också i andra klart angivna frågor. Som exempel nämns petitafrågor.

3. En *institutionsstyrelse* har beslutsfattande kompetens i alla frågor utom vissa klart angivna, t. ex. tjänstetillsättningar eller fördelningsfrågor.

4. En *institutionsstyrelse* har kompetens att besluta i alla frågor.

I de tre första modellerna avgör prefekten tillsammans med de ordinarie lärarna de frågor, som det inte ankommer på de kollegiala organen att besluta om. Prefekten eller studierektorn är i samtliga modeller verkställande. Notabelt är, att prefekten inte nödvändigtvis skall behöva vara ordinarie lärare i fortsättningen. Professorn är alltså inte automatiskt prefekt; en extra universitetslektor kan lika gärna upprätthålla den funktionen. Utan tvivel förhåller det sig också så, att befattningen som prefekt kommit att bli allt mindre eftertraktad. Professorn i ämnet föredrar att ägna sin huvudsakliga tid åt forskning, medan den ofta otacksamma och hårda arbetsbördan som prefekt anförtros åt någon annan. I fortsättningen synes dessutom prefektens främsta uppgift bestå i att vara verkställande direktör vid institutionen, dock med mindre befogenheter än vad en sådan normalt har. Redan synes alltså en klar åtskillnad vara på väg mellan forskningens huvudman och administrationens vid institutionerna. Frågan är i vilken utsträckning detta i framtiden kan komma att leda till motsättningar mellan i första hand forskning och undervisning (i den mån prefekten är en aktiv akademisk lärare) eller på sikt mellan forskning och undervisning å ena sidan och administrationen å den andra.

Rådgivande funktioner

Utöver den beslutsfattande funktionen vid institutionerna tillkommer en

rådgivande. Beträffande organisationen av denna föreskrivs fyra olika varianter: 1. ett *institutionskollegium* enligt universitetsstadgan. 2. institutionskollegium samt en *institutionskonferens*. 3. enbart en *institutionskonferens*. 4. inget särskilt rådgivande organ.

När det gäller den rådgivande funktionen är valfriheten stor för konsistorierna. Vad beträffar termen institutionskonferens skall därmed förstås en församling, bestående av samtliga anställda och studerande vid respektive institution, dvs. vad som i den allmänna debatten brukar kallas "stormöte".

Storleken av nämnder och styrelser bör, heter det, fastställas i enlighet med de olika förutsättningarna vid den enskilda institutionerna. UKÄ fastslår emellertid, att representationen bör äga rum på paritär basis, dvs. antalet företrädare för lärare och assistenter/amanuenser å ena sidan och antalet företrädare för studenterna å den andra bör vara lika stort. Detta är en princip som enligt Gunnar Brandell (Sv. D. 21/2 1969) ingående diskuterats och förkastats vid litteraturhistoriska institutionen i Uppsala, därför att "den lätt skulle kunna framkalla föreställningen om en naturlig intressemotsättning mellan studenter och lärare och förvandla sammanträdena till en sorts Storforum". I Brandells artikel heter det, sedan författaren konstaterat, att det är meningslöst att försöka fostra alla vid en institution till ett gemensamt ansvar, att "deras gemen-

samma intresse konstitueras av ämnet — ämnet som alla har valt att studera — men därutöver kan de inte uppleva någon starkare samhörighet av det enkla skälet att de i allmänhet inte känner varandra och att utbildningen av de flesta inte upplevs som ett kollektivt företag utan som en enskild angelägenhet".

Statskunskapsvarianten

Institutionen för statskunskap vid Stockholms universitet är som nämnts den enda institution, som får privilegiet att pröva en av det egna institutionskollegiet antagen modell för försöksverksamhet. Enligt denna modell blir det högsta beslutande organet en församling, som kallas *institutionsfullmäktige* (av det enkla skälet att man inte längre ansåg termen kollegium adekvat för det nya organet). Fullmäktige består av samtliga lärare och assistenter/amanuenser med en viss undervisnings- eller tjänstgöringsskyldighet samt företrädare för kanslipersonalen och studenterna. Studenterna väljer sina representanter bland de aktiva studerande. Som bas har fastslagits de obligatoriska undervisningsmomenten: proseminarier och diskussionsseminarier på ett- och tvåbetygsnivån samt motsvarande på trebetygsnivån och licentiandseminariet.

Institutionsfullmäktige har beslutanderätt om remissyttranden, studie- och organisationsplaneförslag, förslag till kurslitteratur, principer för undervisningsvärdering, förslag till petita m. m. Ansvaret för förvaltningen utövas av en

av fullmäktige vald styrelse, bestående av hälften lärare och hälften studenter. Den är också beredande organ för fullmäktige och avgör ärenden som inte ankommer på fullmäktige eller prefekten. I tjänstetillsättningsärenden beslutar prefekten tillsammans med ordinarie lärare liksom i frågor, som berör fördelningen av resurser. Styrelsen består av fyra av lärarna valda representanter (inkl prefekten som självskriven) och fyra av studenterna valda företrädare (av vilka det föreskrivs att en skall representera studenterna vid Linköpingsfilialen; vid ärenden som berör filialen skall desslikes en lärarrepresentant från Linköping vara närvarande med full yttrande- och rösträtt). Dessutom föreskrivs, att en gång per termin skall i respektive Stockholm och Linköping sammankallas till en institutionskonferens, dvs. samtliga studenter och lärare på respektive orter sammanträder för att diskutera men ej besluta i aktuella frågor.

Modellfördelningen

Någon absolut bestämd princip beträffande försöksverksamheten är svår att urskilja. I Uppsala skall försöksverksamhet anordnas vid åtta institutioner, i Lund vid 24, i Göteborg vid åtta, i Stockholm också vid åtta och i Umeå vid 14 institutioner.

Även när det blir fråga om tillämpningen av de olika modellerna är det svårt att förstå UKÄ:s intentioner. Modell 2 är den av ämbetet mest omhulda — den skall tillämpas av samman-

lagt 22 institutioner — och därefter följer modell 3, som föreskrivs för 20 institutioner. Modell 1 skall användas av tio institutioner och modell 4, den mest långtgående, av nio, vartill kommer den speciella statskunskapsmodellen. I UKÄ:s skrivelse heter det, att det är önskvärt att pröva samtliga fyra standardmodeller vid varje läroanstalt. Så mycket märkligare är det, att man valt att pröva enbart modell 3 vid Uppsala universitet.

Stormötesproblematiken

I diskussionen om demokratisering av beslutsfattandet vid institutionerna har det ofta i detta sammanhang liksom i många andra, tex inom SECO, rests krav på, att sk stormöten eller för att använda UKÄ:s terminologi "institutionskonferenser" skall utgöra ett beslutsfattande organ. UKÄ avvisar alla sådana tankar från principiell synpunkt. Man finner det olämpligt "att ålägga enskilda personer ett förvaltningsansvar, som de kanske inte önskar eller inte kan ta på sig". Och, fortsätter man, även om det i motsats till vad som hittills varit fallet vore möjligt att påvisa beredvilligheten bland de berörda att påta sig ett sådant ansvar, återstod likväl ett praktiskt problem, nämligen att avgränsa den ansvariga gruppen och resa krav på viss närvaro.

Detta är förvisso ett från många synpunkter välbetänkt ställningstagande. De sk stormötena har alltför många gånger kommit i konflikt med frågan

om verklig representativitet. Vi vet, att det i olika sammanhang — politiska liksom andra, t ex fackliga — finns en stor grupp människor, som av olika skäl saknar förmåga eller vilja att engagera sig. De är nöjda med att utse representanter för vilka de har förtroende att föra deras talan. Det har också visat sig, att det inte är särskilt svårt för en extremistisk och ofta fanatisk klick att få tillräckligt många anhängare att sluta upp vid ett speciellt tillfälle i syfte att fatta ett "revolutionärt" beslut. För den skull förefaller det välmotiverat av UKÄ att inte tillåta institutionskonferenserna någon form av beslutsamhet.

En annan intensivt debatterad fråga har varit hur studentrepresentanterna skall utses. UKÄ lämnar i stort sett frågan öppen — studentkåren eller studenterna vid respektive institutioner? Rimligtvis borde det inte råda någon större diskussion om att studenterna vid de olika institutionerna är de lämpligaste att utse sina representanter. Frågan ventilerades ingående vid många sammanträden vid institutionen för statskunskap vid Stockholms universitet. Man underkände ganska snart stormötesprincipen, just därför att den generellt lätt leder till oansvarighet och till bristande representativitet. Utgångspunkten blev i stället att få så många studenter som möjligt att delta i valet av representanter. Därvid kom man naturligt att utgå från de obligatoriska undervisningsmomenten. Seminarierna på de olika betygsnivåerna väljer alltså studenternas företrädare.

våerna väljer alltså studenternas företrädare.

I modell 4 ges institutionsstyrelsen befogenhet att också uttala sig i frågor, som rör tjänstetillsättningar. Detta är knappast någon lämplig fråga för den "nya" demokratien. Grundlagen talar om "förtjänst och skicklighet" som avgörande kriterier för att erhålla högre tjänster. Det borde vara uppenbart, att det föreligger stora risker för att lättörda studentopinioner på helt andra grunder än objektiva kan förmås att agera i olika riktningar. Även om yttrandena ingalunda i och för sig kan tillmätas någon avgörande roll kan de dock i negativ riktning komma att påverka den objektiva handläggningen av ett ärende. Tillfälliga studentopinioner kan lätt frestas att politisera. Det är betecknande, att en av dem, som deltagit i handläggningen av försöksverksamheten vid UKÄ, byråchefen Rudhe, på denna punkt reserverat sig och anfört, att det enligt hans mening inte funnits tillräckliga skäl att frångå universitetsstadgans åliggande för prefekt att tillsammans med övriga ordinarie lärare vid en institution avge yttrande beträffande tjänstetillsättningar vid institutionen.

Centralism contra decentralisering

På en avgörande punkt finns det ännu så länge anledning till besvikelse över riktlinjerna för den nya försöksverksamheten. Inledningsvis talades om att man både på lärare- och på studenthåll allmänt hoppades få verkliga befogen-

heter att handlägga frågor redan på institutionsnivå. Visserligen kommer befogenheterna att öka vad gäller fördelningen av de ekonomiska resurserna för institutionernas vidkommande, men i stort har inte frågan om decentralisering kommit närmare sin lösning. Och detta är till syvende och sist den avgörande problemställningen. Det är just mot försöken att tumma på den akademiska friheten, som kritiken har skjutit in sig. Frihet och integritet har varit lösenorden framför andra, och det är med rätta som det har framhållits, att tillgodoseendet av dessa krav måste gå framför många andra. Just i vårt komplicerade samhälle med dess otaliga tendenser till byråkratisering och likformning är det väsentligt, att friheten vid våra akademiska läroanstalter förmår hävda sig.

Endast under förutsättning att en verklig decentralisering kommer till stånd kan den nu igångsatta försöksverksamheten bli av intresse. Nya samverkansformer inom ramen för gällande befogenheter kan låta bra på papperet. Men skall de medagerande inte förlora intresset, när den första entusiasmen har gått över, måste de också ha något reellt att besluta om, då de träffas.

Det finns också en uppenbar risk för att försöksverksamheten kommer att misslyckas till följd av en ökande sammanträdesleda. För universitetslärarna innebär de nya samverkansformerna en kraftigt ökad arbetsbörda. Sammanträddandet i olika kollegiala organ, kommittéer och utredningar kommer som påbröd på det ordinarie arbetet. Man vill hoppas, att UKÄ drar konsekvenserna av den nya verksamheten och medger en rimlig nedsättning av undervisningsskyldigheten. Sker inte detta, måste det bli universitetslärareförbundets och SACO:s uppgift att snarast få en rättelse till stånd. Men vad värre är, en negativ attityd från UKÄ:s sida gentemot lärarkraven skulle sannolikt få till följd, att hela experimentverksamheten till följd av läraremissnöjet äventyrades.

Det finns ingen anledning att i förtid döma ut de nya samverkansformerna. Experimentverksamheten kan mycket väl komma att slå väl ut. Men för att så skall ske, måste samtliga inblandade parter visa god vilja. UKÄ:s dirigering av försöksverksamheten var ett psykologiskt missgrepp. Man vill hoppas att fadäsen kan repareras.